

NIMFE-IELE. STUDIUL COMPARATIV

Obiectul acestui studiu îl constituie reliefarea unor aspecte asemănătoare acestor divinități, fără a avea pretenția de a demonstra că Ielele mitologiei românești sunt pe deplin moștenitoarele Nimfelor greco-romane.

Ispitește însă o viziune asupra acestui tip de divinități feminine în spațiul carpato-danubian, pornind din mitologia preromană, continuând în cea a Daciei romane și mai apoi în mitofolclorul românesc.

Înainte de a porni la drum în investigația noastră, care este una de factură etno-istorică, e necesar să ne reamintim două din principiile de cercetare ale folcloristului Tache Papahagi. În primul rând, elementele care presupun o paternitate latină trebuie supuse unui riguros control al rațiunii renunțându-se la prejudecăți, coincidențe, asemănări care ne pot duce la concluzii greșite. Nu trebuie omis faptul că identitatea de esență a sufletului omenesc, permite ca mai multe și felurite ființe etnice să-și creeze aceleași credințe, aceleași superstiții¹. Tocmai asemănările frapante între miturile și simbolurile unor popoare îndepărtate unele de altele din punct de vedere geografic, l-au determinat pe C. C. Jung să postuleze existența unui inconștient colectiv al cărui conținut se manifestă prin "arhetipuri"². În al doilea rând precauția investigației este obligatorie căci elementul folcloric, prin varietatea sa de forme, prin nenumăratele întrepătrunderi și influențe, face realmente impresia "argintului viu"³.

Nu trebuie să cădem în capcana susținerii "purității" mitologiei române. Ea se prezintă ca o "ființă compozită", căci structurilor mitice autohtone li s-au suprapus elemente de mitologie romană, iudeo-creștină (prin filiera bizantină), slavă precum și elemente mitice ale unor popoare migratoare. A rezultat o mitologie populară vie, evolutivă, un produs cultural sincretic ale cărui straturi suprapuse de-a lungul timpului sunt astăzi greu de decantat⁴.

Trebuie reținut și faptul că folclorul consemnează atmosfera și faptele reale în felul său, cu ajutorul imaginii artistice - procedeu diferit de cel științific - ceea ce duce cel mai adesea la o imagine transpusă în fantastic⁵.

Asemănarea dintre Nimfe și Iele a fost semnalată de mulți cercetători începând cu cruditul Dimitrie Cantemir. Referindu-se la personajele care populează superstițiile moldovenilor, Cantemir considera Frumoasele (unul din apelativele lelelor) ca fiind "nimfe ale văzduhului"⁶.

Atât Nimfele, cât și Ielele sunt divinități cu caracter colectiv⁷. Multe dintre ele sunt cunoscute ca având nume personale, ba chiar și-au dobândit o legendă aparte, dar cel mai des sunt prezentate ca grup, nu ca având o viață individuală⁸.

Ele personifică forțele naturale fiind implicate în creștere, fecunditate, având în puterea lor toate produsele naturii⁹. Sunt divinități cu caracter agrest, campestru, silvestru, acvatic¹⁰, aparținând aceleiași

¹ T. Papahagi, *Din Folklorul Român și cel Latin. Studiu comparat*, București, MCMXXIII, p.15.

² C.C. Jung, *În lumea arhetipurilor*, București, 1994, p.21-49.

³ T. Papahagi, *op.cit.*, p.172.

⁴ A. Oșițeanu, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, București, 1989, p.8-11.

⁵ O. Bârlea.

⁶ D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, III, 1, București, 1973, p.343.

⁷ D. A., IV, 1, p.124-128. sv *Nymphae* (O. Navarre); V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, 1989, sv *Iele*.

⁸ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Nimfe, Naiade, Nereide, Oceanide, Dryade, Hamadryade, Arethusa, Calypso, Dafne, Egeria, Europe, Galateia, Hesperides, Ino, Maia, Melissa, Pleione, Semele, Syrinx, Echo, Iele*.

⁹ M. Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, 1992, p.196-197; R. Vulcănescu, *Mitologie română*, București, 1985, p.428-430.

¹⁰ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Nimfe, Iele*; T. Pamfile, *Mitologie românească*, I, București, 1916, p.1-317.

categorii de divinități al cărui spațiu de manifestare este plasat "extra muros". Nimfele locuiesc în păduri, în trunchiuri de copaci, în preajma izvoarelor și lacurilor, în mări și oceane, în peșteri, în văi și dumbrăvi¹¹. lelele pot fi întâlnite și în vatra satului: la răspântii, în umbra gardurilor, sub streșini și pe gunoaie¹². Însă aceste localizări se referă la acțiunile lor desfășurate printre oameni. Locuința lor este plasată între crengile copacilor, în trunchiurile acestora, în fructe, în păduri, pe stânci, în vânt, în văzduh, în preajma fântânilor, lacurilor, izvoarelor, pe câmpurile înflorite¹³, deci în acele spații care nu aparțin activității cotidiene a omului "unde popă nu toacă/unde fată nu joacă"¹⁴.

În ceea ce le privește pe Nimfe remarcăm o "compartimentare" a lor corespunzând diferitelor sectoare ale mediului înconjurător. Astfel Naiadele, Nereidele și Oceanidele se leagă de mediul acvatic. Orestiaele sunt nimfele munților, iar Hamadryadele și Dryadele ale copacilor și pădurilor¹⁵.

În cazul lelelor o delimitare de acest tip este mult mai greu de făcut, dat fiind marea întrepătrundere de atribuții. Se poate totuși observa că Fetele de lac, Fetele de apă, Știma apei, Vâlva apei, Fata de pe mare sunt divinități acvatice. Sânziencle, Drăgaicele, Rusalele, Zâna florilor, sunt divinități campestre. Zâna codrilor, Fata din dafin, Fetele pădurii, Vâlva pădurii, Fata sălbatică, sunt legate de munți și păduri¹⁶. Această specializare a lelelor nu apare decât în unele zone și în unele specii literare, nu e deci general răspândită. Apelativele sus menționate, alături de Vântoase, Șoimane, Măiestre, Dânse, Hale, Frumoase, Albe, Mușate, etc. rămân mai degrabă ca o formă admisă de alte referiri la ele fără a le pronunța numele reale¹⁷. Nu putem vorbi deci de o specializare a divinității ca o trăsătură caracteristică a acesteia căci materialul folcloric cules ne duce mai degrabă la concluzia că se tinde spre un cumul de atribuții, nu spre compartimente. Daimonologia specifică zonei Munților Apuseni poate servi drept exemplu elocvent: aici Vâlva domină evident mitologia înlocuind celelalte ființe demonice¹⁸, fiind o permanență a viziunii folclorice, asimilată cu ființa cu puteri supranaturale¹⁹. Este posibil ca și în ceea ce le privește pe Nimfe să avem o situație asemănătoare, însă lipsa unor izvoare cu referiri mai amănunțite nu ne permite o astfel de concluzie.

Se pot stabili asemănări, relaționări mai stricte între diferitele categorii de Nimfe, respectiv Iele.

Astfel corespondenta Hamadryadelor, a acelor Nimfe care trăiesc în trunchiurile copacilor, ar fi lelele de tipul Fata din Dafin²⁰. Viața acestor divinități e legată de cea a arborilor în care trăiesc. Pierzându-și virginitatea și totodată statutul semizeiesc, ele pierd și posibilitatea de a se întoarce în trunchiul copacului. În mitologia românească cele mai frumoase atestări ale acestui tip de divinitate aparțin Fetei din Dafin. Se cunosc și basme, balade, colinzi care se referă la Fata din Pin, Fata din Buturugă, Fata care stă într-un pat așezat în ramurile unui copac, însă Fata din Dafin cunoaște cea mai amplă răspândire pe întreg teritoriul locuit de români și în zonele aromâne²¹. Curios este însă faptul că dafinul nu este specific acestei zone geografice, el fiind cultivat aici în condiții speciale (seră, ghiveci etc.). Și totuși, de ce atâtea variante ale Fetei din Dafin? Poate că apropierea de antica Daphne²², ar fi prea

¹¹ D. A., *loc.cit.*

¹² A. Fochi, *Datini și erezuri populare la sfârșitul secolului XIX*, București, 1976, sv *Ielele*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ V. Alecsandri, *Poesii populare ale românilor*, apud A. Gorovei, *Literatura populară*, II, București, 1985, p.320-325.

¹⁵ D. A., *loc.cit.*

¹⁶ I. Șăineanu, *Basmele romane în comparațiune cu legendele antichității clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, București, 1978, p.86-512., M. Ioniță, *Cartea Vâlvelor*, Cluj-Napoca, 1982, p.34-235.

¹⁷ G. Săulescu, *Descânțece*, în S. Florea Marian, *Descânțece poporane române*, Suceava, 1886, p.267.

¹⁸ I. Șeulcanu, *Dincoace de sacru, dincolo de profan*, Tg.Mureș, 1994, p.116-121.

¹⁹ O. Bârlcă, *Mică enciclopedie a poveștilor românești*, București, 1976, sv *Vâlva*; M. Ioniță, *op.cit.*, p.34-235.

²⁰ I. Șăineanu, *op.cit.*, p.203-210.

²¹ T. Papahagi, *Basme aromâne și glosar*, București, 1905, 65, p.179-184.

²² G.Meautis, *Mythologie grecque*, Neuchatel, 1959, sv *Daphne*.

îndrăzneță, dar ideea nu trebuie exclusă.

O strânsă concordanță există între Dryade²³ și Fata Pădurii, Fetele Pădurii, Vâlva Pădurii, Zâna Codrilor²⁴, iar corespondența Orestiadelor ar putea fi Fata Sălbatică²⁵.

Pentru Naiade, Nereide, Oceanide, Sirene²⁶, Fetele de Lac, Fetele de Apă, Știma Apei, Fata de pă mare, Vâlva Apei²⁷ reprezintă o imagine-oglindă.

Și Nimfele și Ielele sunt prezentate în general ca fiind tinere, frumoase, zburdalnice, grațioase²⁸. Principalele lor însușiri sunt cântecul și coregrafia²⁹, putând chiar să dăruiască virtuozitatea la nai³⁰ sau la fluier³¹. Fluierul îngropat la o răspântie după un ritual anume, luat de Iele și "vrăjit" devine în mâna proprietarului său un instrument care cânta "măiestru"³². Ele călătoresc prin văzduh, încing dansuri aeriene, poposesc sub copaci, lângă lacuri și izvoare, la răspântii³³. Sunt capricioase și răzbunătoare. Pedepsesc pe cei care le văd scaldându-se sau dansând, pe cei care le aud cântecul sau încalcă locul unde au poposit, pe cei care îi întâlnesc în drum. Trimit diferite boli, provoacă orbirea, surzirea, paralizia, reumatismul, iau mințile-putând de asemenea să și vindece aceste afecțiuni. Pe lângă calitățile vindecătoare beneficiază și de însușiri profetice³⁴.

O asemănare evidentă apare și în ceea ce privește rolul lor în logodnă și căsătorie. Nimfele pot veghea iubirea tinerilor, căsătoria lor³⁵, în timp ce Ielele apar în toate descântecurile și vrăjile "de chemat ursitul", "de drăgostit"³⁶. Mai mult chiar, fata care vrea să fie iubită și împlinește ritualul se îmbracă în alb, își despletește părul și aleargă la o apă curgătoare înainte de a răsări soarele³⁷. Această descriere seamănă perfect cu imaginea Ielelor creată de folclorul românesc, și dacă asociem și timpul acțiunii (în zori înainte de apariția soarelui), precum și spațiul (malul unei ape curgătoare) ne vedem transpuși într-un peisaj mitologic.

Nimfele sunt și divinități ale nașterii, protejează și îngrijesc copiii sugari³⁸. Astfel, moașa rostește la venirea Urselor o rugăciune asemănătoare până la identitate - în ceea ce privește adresarea - cu descântecurile referitoare la Iele: "Voi Urselor/, Zânelor/, Frumoaselor..."³⁹. Despre Rusalii se știe că "ursesc copii la naștere"⁴⁰, iar legenda în care Ielele ar fi fiicele sau slujnicele lui Alexandru Macedon, în unele variante se referă la Ursitoare⁴¹. De asemenea printre pedepsele aplicate de Nimfe și Iele se

²³ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Dryade*.

²⁴ A. Fochi, *op.cit.*, sv *Fata Pădurii*; M. Ioniță, *op.cit.*, p. 65-80, 87-89, 89-90, 92.

²⁵ N. Densușianu, *Vechi cântece și tradiții populare românești*. București, 1975, p.103-108.

²⁶ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Naiade, Nereide, Oceanide, Sirene*.

²⁷ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Știma Apei*; M. Ioniță, *op.cit.*, p.42-48.

²⁸ D. A., *loc.cit.*, O. Bârlea, *Mică enciclopedie...*, sv *Iele*.

²⁹ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Iele*.

³⁰ Longos, *Dafnis și Cloe*, București, 1970, XXIII.

³¹ O. Bârlea, *Mică enciclopedie...*, sv *Fluier*.

³² *Ibidem*.

³³ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Nimfe, Iele*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ D. A., *loc.cit.*; Longos, *op.cit.*, I-X.

³⁶ S. Florea Marian, *Frăți, farmece și desfaceri*, în *Analele Academiei Române*, II, XV, București, 1893, p.102-109, 171-172.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ D. A., *loc.cit.*

³⁹ R. Vulcănescu, *op.cit.*, p.164-165 (informație din județul Mehedinți).

⁴⁰ A. Fochi, *op.cit.*, sv *Rusalii*.

⁴¹ T. Pamfile, *op.cit.*, p.1-19.

numără și bolile copiilor. Adesea ele răpesc copii⁴².

Asemănător este și caracterul nemuririi lor. Nimfele și lelele își datorează nemurirea și însușirile magice virginității lor, pierzându-le dacă se căsătoresc cu tineri muritori⁴³.

Numărul lor este: trei, șapte, nouă, zece, doisprezece, dar de cele mai multe ori este neprecizat⁴⁴.

Anticii s-au temut de Nimfe dar totodată le-au venerat⁴⁵. În cazul lelelor, fenomenul este identic. Călușarii bănățeni declară că se închină Zânelor, lelelor, că dansul lor place foarte mult Miluitelor, dar se tem să doarmă altundeva decât în podul bisericii pentru a nu fi "pociți" de lele.

Monumentele antice le prezintă pe Nimfe ca fiind frumoase, cu părul lung despletit, purtând cununi de flori, având adesea sânii dezgoliți și de obicei dansând⁴⁶. Creațiile folclorice ne descriu lelele într-un mod asemănător: frumoase cu părul despletit- adesea împodobit cu flori, cu haine albe sau valuri transparente, uneori cu sânii goi, având clopoței la picioare și uneori purtând zale⁴⁷.

Caracterul divinității nu este structural malefic. Și Nimfele și lelele pot fi utile oamenilor, devenind rele, răzbunătoare doar atunci când aceștia încalcă tabuurile. Aceste divinități reprezintă viața în multiplele ei aspecte, ori viața este și bună și rea, de aceea categoriile bine-rău, în ceea ce le privește, nu există⁴⁸. Departajarea zâne bune - zâne rele nu este general răspândită în mitofolclorul românesc și pare a fi un stadiu superior de evoluție al acestora.

Interesantă este asocierea Nimfelor cu Artemis-Diana, pe care o însoțesc prin păduri la vânătoare, mai cu seamă că, se pare, imaginea Dianei s-a perpetuat sub chipul Ilenei Sânziana sau Cozânzeana care joacă adesea rolul crăiesci Zânelor, Ielelor⁴⁹.

Se pare că nici asocierea Nimfelor cu Dionysos nu a fost neglijată de mitofolclorul românesc. Cel mai consecvent atribut în mitul Ielelor este cel coregrafic. Horele lor nocturne se învârtesc frenetic sub stăpânirea delirului demonic, în mijlocul unei naturi sălbatice. Aceste hore par să moștenească dansurile bacantelor, iar întrucât inițierea în Misterele Dionysiace era accesibilă mai ales femeilor, este posibilă perpetuarea tradiției antice prin filieră romană până în conștiința populară românească. Dansul frenetic cu mimarea prăbușirii în somn hipnotic "Căderea Rusaliilor" practicat în Duminica Rusaliilor de femeile din zona Timocului, pare un exemplu elocvent⁵⁰.

Toate aceste aspecte prezintă Nimfele și lelele ca foarte asemănătoare nu doar în aspectul lor exterior ci și în caracterele esențiale ale divinității.

Numeroase puncte comune permit conturarea ipotezei că lelele românești reprezintă concretizarea permanențelor cultului Nimfelor în Dacia Romană, mai cu seamă că acest cult s-a suprapus, se pare, unui cult dacic asemănător⁵¹. Există deci posibilitatea de a sesiza un cult al divinităților forțelor naturii sub chipul unui grup feminin, din mitologia dacică până în cea românească.

IRINA GHINESCU
Universitatea "Babeș-Bolyai"
Cluj

⁴² D. A., *loc.cit.*: S. Florea Marian, *Descânțece poporane române*, Suceava, 1886, p.194-200.

⁴³ D. A., *loc.cit.*; Pop Reteaganul, *Povești ardelenesti culese din gura poporului*, II, Brașov, 1913, p.2-22, 41-51.

⁴⁴ V. Kernbach, *loc.cit.*

⁴⁵ M. Eliade, *op.cit.*, p.196.

⁴⁶ D.A., *loc.cit.*

⁴⁷ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Iele*.

⁴⁸ C.G. Jung, *op.cit.*, p.63.

⁴⁹ I. Mușlea, O. Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui Bogdan Petriceicu Hașdeu*, București, 1970, sv *Ileana Cosânzeana*; D. Cantemir, *loc.cit.*; M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1984.

⁵⁰ V. Kernbach, *op.cit.*, sv *Rusalii*.

⁵¹ I. Piso, A. Rusu, *Nymphaeumul de la Germisara în Revista Monumentelor Istorice*, I, 1990, p.9-17; R. Vulpe, în *SCIT*, XVI, 2, 1965, p.341-351.

**NYMPHS-IELE.
COMPARATIVE STUDY**

SUMMARY

Using an ethnical-historical investigation our study follows the focussing of the similar aspects of these divinities. Nymphs and "iele" have many similarities as concerns their structural character and also many external aspects. Archaeologically attested on the territory of the Roman Dacia, the cult of Nymphs seems to have been perpetuated in the Romanian mythical universe having the form of the cult of Iele. There are not enough arguments for proving this idea, but it should not be excluded as a hypothesis. The idea of the existence of a cult of this type of female divinity, beginning in the prehistory continuing in the Dacian period, in the Roman one and going on until the Romanian mythology is as plausible as could be and tempting at the same time, but to be demonstrated the researchwork must bring more arguments.